

Muziek voor de klas

Handleiding muziek

voor (toekomstige) leerkrachten in het basisonderwijs

Hendrik Jan Lindhout

Illustraties dierenkaarten: Louis Lanzing
editing: Laurens Lindhout

Muziek voor de klas

Inleiding

Deze handleiding heb ik geschreven voor leerkrachten in het basisonderwijs. De directe aanleiding voor het schrijven van dit boek komt voort uit mijn ervaring als docent muziek op heel veel verschillende basisscholen.

Hoewel veel leerkrachten enthousiast meededen met de les en er ook zelf mee aan de slag gingen, gaf een aantal aan het zelf niet zo snel aan te durven om zelf muzieklessen te geven.

Sommigen vonden dat het hen ontbrak aan aangeboren muzikaliteit of aan een goede zangstem. Misschien is de oorzaak hiervoor te vinden als we ons de vraag stellen wat muziek eigenlijk is.

Muziek lijkt voor menigeen een mysterieus en ongrijpbaar fenomeen, en dat maakt het lesgeven daarin niet gemakkelijker. Waar en hoe begin je met een les, hoe zet je een lied in, hoe en waarom kies je liedjes, ritmespelletjes? Vragen die allemaal aan bod komen bij het aanleggen van het fundament waardoor duidelijk wordt welke bouwstenen je voor muziek nodig hebt.

Muziek in stukjes

We horen dagelijks muziek om ons heen. We ervaren tegelijkertijd de bouwstenen als een samengesteld en complex geheel, waardoor het voor velen iets abstracts blijft. Dat is ook wel weer de charme van muziek; **zonder het te begrijpen** kun je er heerlijk van genieten. Muziek is in staat om ons lelerlijk naar een andere wereld te brengen en kan vrijwel elke emotie uitdrukken. Vergelijk dat maar eens taal of wiskunde: kun je zonder begrip daarvan net zo genieten? Daarom worden in dit boek de basale bouwstenen – de ‘stukjes’, zoals melodie, ritme en puls – aanvankelijk apart behandeld om daarna stap voor stap weer samengevoegd te worden.

Al verdiep je je slechts in een paar ‘stukjes’: het zal zeker helpen bij jouw muzieklessen!

TIP: Blijf zo nu en dan terugbladeren en herlezen.

De aanloop

De aanloop is bepalend voor de sprong. De aanloop voor jouw sprong begint misschien wel vóór dit boek: Zingen, meeklappen, bodypercussie, samen trommelen... aangestoken worden door en daarom enthousiast worden over muziek. Het enthousiasme motiveert je tot méér en maakt je hopelijk nieuwsgierig naar meer kennis.

Muziek is magisch! Magie is voor de goochelaar geen kunst, maar: Muziek is en blijft kunst, ook als je leert wat jij als ‘goochelaar’ in je mouw stopt door wat je in dit boek gaat leren. Het ultieme doel is: schud het uit je mouw!

De bouwstenen

Ritme is één van de bouwstenen, dat begrijpelijk kan worden gemaakt door gebruik van steunteksten en woorden die de verschillen in toonlengtes weergeven (ritme-taal).

Voorts is er de bouwsteen die de **puls** van de muziek weergeeft en daarmee de muziek en het lijf in beweging zet: De swing in jazz, de tollende wals en de stijve militaire mars. Puls is een voorwaarde voor een (her)kenbaar ritme: zonder puls is ritme niet te duiden. Bewegen op (de puls van) muziek is dan ook een belangrijk onderdeel van de muziekles. Door te variëren en te experimenteren met diverse **tempo's**, wordt het verband tussen puls en ritme steeds duidelijker.

Een volgende bouwsteen is **melodie**, waarbij als handvat het ‘do-re-mi-systeem’ kan worden gebruikt. Hierbij wordt voor elke verschillende toon een apart handgebaar aangeleerd. De zo ontstane ‘gebarentaal’ wordt ‘handzingen’ genoemd. Het streven is om – zelfs zonder dat een melodie wordt gespeeld of gezongen – de handgebaren te ‘verklanken’, zoals dat ook bij het aanleren van het leesproces gebeurt.

Het lijkt erop dat deze bouwstenen de muziek dragen; dat is grotendeels waar; maar voor het karakter en de sfeer van het stuk of lied, zijn nog een paar genuanceerde bouwstenen nodig, zoals **harmonie** en **expressie** (uitgedrukt in **articulatie** en **dynamiek**).

Harmonie ontstaat (vanzelf) bijvoorbeeld bij het zingen van canons of begeleiding met instrumenten; expressie heeft een ieder in zich, bij het inleven in wat hij/zij zingt of speelt.

Vandaar dat deze handleiding zich vooral richt op **puls**, **ritme** en **melodie**. Muziek voor de klas betekent grotendeels ‘zingen’. Omdat het ritme in de meeste gevallen als toegankelijker wordt ervaren, kies ik er voor ritme als eerste te behandelen.

Bij het zingen is ook de stemvorming een belangrijk aspect. Vandaar dat ik achter in het boek een aantal hoofdstukjes heb geschreven over de stem en de ademhaling.

Notatie

De benadering zoals beschreven in dit boek is ervaringsgericht. Notatie is geen doel, maar een middel om wat ervaren is te verduidelijken. Omdat ik echter zo beknopt mogelijk handvatten wil aanreiken zie je in het volgende hoofdstuk toch al meteen de eerste vormen van notatie en is aanvankelijk dus ‘**inside information.**’ Het is bedoeld om jou op weg te helpen en krijgt daarom toch een

belangrijke plaats in dit boek.

Begin daarom met de kinderen met het opbouwen van een repertoire. Niet alleen zingen, maar ook klappen, bewegen etc. Door zelf te weten waar je op uit wilt komen, kun je daarna de kinderen op speelse wijze helpen naar meer kennis en begrip van muziek door middel van het gebruik van de ritme-kaarten en het aanleren van de solfa-termen.

 Ritmekaarten zijn te downloaden op www.muziekvoordekلاس.com

 Bij de begeleidende tekst bij het intellen, moeten de onderstreepte én kleiner gedrukte woorden sneller uitgesproken worden. Zie pag. 8 e.v.

Warmond, oktober 2020, Hendrik Jan Lindhout

Ritme

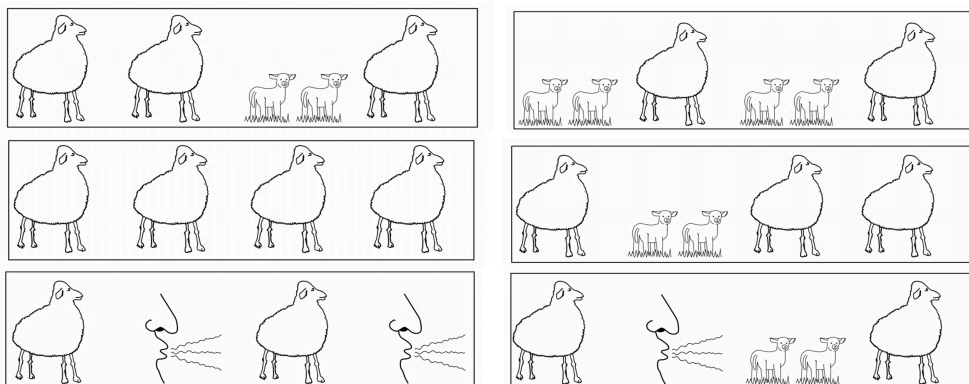
In het ideale geval wordt bij de kleuters al begonnen met muziek.

Voor de kleuters werkt het goed om met pictogrammen of plaatjes te werken.

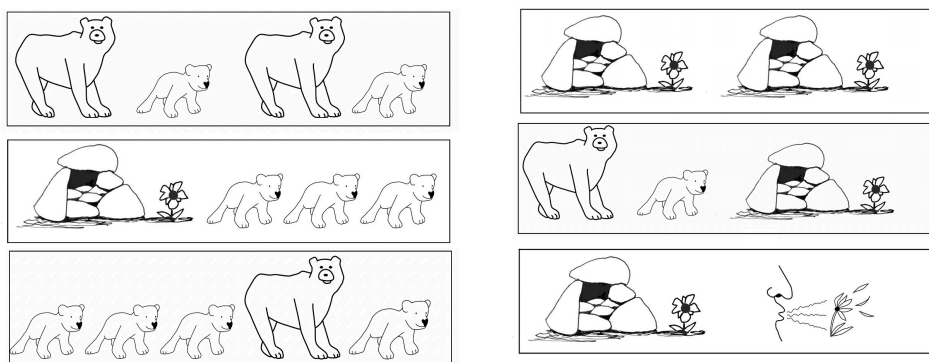
Daarom is ook het ritme-systeem aanvankelijk met een (beperkt) aantal dierenkaarten vormgegeven.

We leggen daarbij aan de kinderen uit dat grote dieren langzamer gaan dan jonge dieren.

Voor ons als leerkracht is het goed alvast in gedachten te houden dat bij deze dierenkaarten de ritmische waarde van een jong dier altijd de helft van die van een grote is. Dit hoeft echter nog niet uitgelegd te worden aan de kinderen. Tegen de tijd dat zij over gaan stappen naar stoknotatie (zie pag. 9) zullen we aanvankelijk eerst de equivalenten van de dierenkaarten gebruiken. Pas later komen ook andere onderlinge verhoudingen aan bod.

6 schapenkaarten

6 berenkaarten

Op de website www.muziekvoordeklaas.com vind je de schapen- en berenkaarten en ook kaarten met stoknotaties op ware grootte om zelf te printen dan wel te kopiëren en te lamineren voor eigen gebruik.

Schapenkaarten

Ritme kan niet zonder 'puls', ook wel 'hartslag', 'beat', 'de tel', of 'de maat' genoemd.

Dus, om met de schapenkaarten te beginnen: Elke kaart duurt evenveel - in dit geval 4 pulsen of tellen. 4 grote schapen worden op dezelfde manier, in dezelfde snelheid uitgesproken, zoals bij de secondewijzer van een klok. Als je met je handen op je bovenbenen klapt (regelmatig), zeg je 'schaap' op het moment dat je klapt.

Twee lammetjes (**spreek uit: 'lam-lam'**) duren samen ook één puls, ofwel klap en zijn beide gelijk, dus de eerste kaart, linksboven zeg je als volgt: Schaaap, schaaap, lam-lam, schaaap. **Let goed op dat elke lam niet óók beide een puls of tel duren**, want anders heb je 5 tellen en bovendien maak je dan geen onderscheid in de waarde tussen een schaaap of lam!!

Bij de 2e kaart links, staat twee keer een mondje met een wolkje. Dat figuur verbeeldt een rust (een stilte). Rusten kunnen evenveel varianten in lengte hebben als hun equivalent (noten). Dat mondje wordt uitgesproken als 'fft'; we noemen het 'een blaas'.

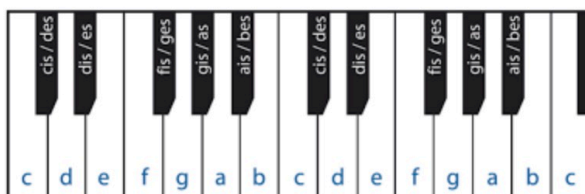
 De vorm van de mond van 'de blaas' lijkt op de 'echte' rust van de equivalente waarde in officiële notatie.

 Als we met de klas de ritmekaarten gaan zeggen, of gaan zingen, wil je natuurlijk dat we samen starten. Daarvoor is – wat een dirigent eigenlijk ook altijd doet – de term '**intellen**' bedacht: je zegt in een strak ritme, dat correspondeert

Op naar de melodie

Eén van de oorzaken waarom muziek complex is qua begrip, is het feit dat de opeenvolgende tonen in een toonladder onregelmatigheden hebben: De afstanden zijn niet overal even groot, alsof je een trap oploopt met treden van 16 cm, afgewisseld met enkele van 8 cm hoogte. Als we naar de toetsen van de piano kijken, kunnen we dit zien aan het feit dat de zwarte toetsen steeds afwisselend in groepjes van 2 en 3 naast elkaar gezet zijn.

Daar waar géén zwarte toets tussen twee witte toetsen zit, is de toonafstand kleiner. We noemen deze afstand: een halve toonafstand of kleine secunde (vgl.: trede van 8 cm). Dat is dus tussen de E en F, en ook tussen B en C. De afstand tussen twee opeenvolgende witte toetsen met daartussen een zwarte toets noemen we een hele toonafstand of grote secunde (vgl.: trede van 16 cm).

 De afstand van een witte naar een naastgelegen zwarte toets is ook een halve toonafstand.

Hoewel je de tonen van een toonladder dus kunt nummeren - en dat gaan we ook later in dit boek doen - is elk volgend getal weliswaar een toon hoger, maar je moet dus weten dat tussen de 3e en 4e als ook tussen de 7e en 8e toon een kleinere, halve toonafstand zit. Waarom is dit? Muziek is eerst ontstaan, daarna is men pas gaan meten.

Eigenlijk is dit een voordeel, want juist hierdoor kun je de basistoon – de toon waarop een lied gebaseerd is – leren herkennen. Die basistoon, ook wel grondtoon genoemd, is in onze hedendaagse cultuur voornamelijk de 'do' of de 'la'.

We zullen later in het boek dan ook spreken over 'do'-ladders en 'do'-liedjes en ook 'la'-ladders en 'la'-liedjes (respectievelijk majeur of mineur).

Melodie

Wat een melodie is, weten we eigenlijk wel, maar hoe het je moet omschrijven is de moeite van het onderzoeken waard.

De melodie is een opeenvolging van een aantal tonen.

Tonen kunnen een toonhoogte hebben, zoals een zangnoot, of een noot op een piano, fluit, etc.

(Leer)liedjes en spellen

13. Hallo iedereen (tot ziens iedereen) (onderbouw)

mi so so so so mi so so so so mi mi re re
Hal - lo ie-der-een, hal - lo ie-der-een; fijn dat je er
Tot ziens ie-der een, (enz....) fijn dat je er

do mi so so so so mi so so so so mi mi re re
bent. was. Hal - lo ie-der-een, hal - lo ie-der-een; fijn dat je er

do do re mi so so mi mi re re do
bent. Hoi, hoi, hoi, hoi, hoi, fijn dat je er bent.

do re mi so so mi mi re re do
Hoi, hoi, hoi, hoi, hoi, fijn dat je er bent.

Suggesties: Begin in een rustig tempo met te zeggen: Been - klap - been - klap. Bij 'been' klap je met beide handen op je bovenbenen en bij 'klap' klap je in de handen. Vraag de kinderen mee te doen en nodig uit, door te zingen op de 'mi': Zing maar mee (in het ritme: ta-ta-ta).

 'Been' zeg je bij elke nieuwe maat (na de verticale streep in de notenbalk) en 'klap' op de 3e tel. Dat is bijvoorbeeld op 'een' (van iedereen) of 'je' (in de zin 'fijn dat je er bent').

Bij "Hoi, hoi, hoi, hoi, hoi" klap of tik je met de handen in de lucht, steeds hoger, met de melodie mee.

 De maatsoort van dit liedje is zo gekozen dat de tot nu toe bekende ritmes worden gebruikt. Behalve bijv. de 1e noot op de 3e regel; die heeft geen stok. Die noot duurt 4 tellen (4x 'ta')

 Dit liedje begint met een **opmaat**, wat inhoudt dat je niet op de eerste tel van de maat begint, maar op de (denkbeeldige) 4e tel. De opmaat wordt gebruikt vanwege de klemtoon van het eerste woord: die ligt niet op de eerste lettergreep. In de muziek krijgt de eerste tel een accent (en in een maat met 4 tellen ook op de 3e tel). De klemtonen van de woorden moeten daarmee corresponderen, vandaar de opmaat.

In de laatste maat zie je de laatste tel NIET; bij het herhalen van het liedje kun je op die manier na de 3e tel van de laatste maat naar de opmaat springen.

29. Obwisana (midden-bovenbouw)

mi so so mi la so fa mi mi re re mi mi so so mi la so fa
O-bwi-sa-na sa-na-na, o - bwi sa-na sa. O-bwi-sa-na sa-na-na,
mi mi re re do do so la so fa mi so re re mi
o - bwi-sa - na sa. o - bwi-sa - na-an O - bwi-sa - na - sa
do so la so fa mi so re re do
O - bwi-sa - na-na O - bwi-sa - na - sa.

Bij dit liedje (uit Ghana) kun je oefenen met het ritmisch 'doorgeven', bijvoorbeeld met pittenzakken. Oefen het liedje en het doorgeven eerst apart. Doorgeven: Leg uit dat iedereen met de rechterhand het zakje op de linkerhand van de rechterbuur gaat leggen. Dat moet iedereen gelijk doen; dan heeft iedereen steeds één zakje. De linkerhand is het tafeltje waar het zakje op gelegd moet worden, dus die hand beweegt niet!

Laat iedereen de felicitatie-hand (rechts) omhoog doen. De leider zegt steeds (in het ritme ta-TÁ-ta-TÁ): "En - pák - en - gééf". Tel in met: "EN.." Bij het woord 'pak', pakt iedereen het eigen zakje, en bij 'geef' legt iedereen het op de linkerhand van de buur.

Tel dan het liedje in met 'zing maar mee', als je 'geef' zegt in het ritme: ti-ti-ta.

♩ Bij "Syncopen - geef de beat door..." vind je uitleg over ritmes met overbindingen, zoals hier bij "sa-na-na".

Ook kun je er een klapspelletje van maken (nog steeds in de kring): Maak tweetallen, die met het gezicht naar elkaar, beginnen met het klappen van de handen tegen elkaar. Draai een kwartslag terug, en klap in je eigen handen. Draai nog een kwartslag door en klap tegen de handen van je andere buur. Draai dan weer een kwartslag terug en klap in je eigen handen... enz...

30. Down the river (met bal) (midden-bovenbouw)

so so so so so la la la la la ti ti ti la ti
Down the ri-ver oh down the ri-ver oh down the ri-ver we
do re mi so so so so so la la la la la ti ti ti la ti
go we go. Down the ri-ver oh down the ri-ver oh down the ri-ver we

do mi mi mi mi mi mi fa fa fa fa re re re re re re
go. Vi - va la vi - va la vi - va l'a-mour vi - va la vi - va la
mi mi mi mi do do do do do do do re re re re re re
vi - va l'a-mour vi - va la vi - va la vi - va l'a-mour
ti ti ti la ti do
vi - va la com - pag - nie.

Zing dit lied in kringopstelling: Eén persoon staat in het midden met een bal. Vanaf het begin tot 'viva' wordt de bal naar iemand in de kring gestuiterd; steeds naar iemand anders (1x), synchroon met de puls en wordt weer terug gestuiterd naar het midden (de bal stuiterd op 'down' en 'go'). Vanaf "Viva la..." wordt de bal doorgegeven op de puls (= toom). Degene die de bal heeft bij de laatste lettergreep ('nie'), krijgt de beurt en wisselt snel van plek met degene die in het midden staat en stuiterd bij de inzet van het nieuwe 'couplet' (meteen doorzingen) de bal weer naar iemand in de kring, zoals bij de 1ste keer. Het ritme in de eerste helft van de bal is dus: toom - ffft - toom - ffft. Bij het doorgeven is het ritme daarvan: toom - toom - toom.... enz. Eventueel kan dit ook in 2 groepen in canon worden uitgevoerd!

De melodie begint op (de lage) so. Merk op dat aan het eind van de 2e zin, er één keer minder 'we go' wordt gezongen!

31. In Alaska (middenbouw)

1. In A - las - ka, in A - las - ka, spoe - len de vrou - wen met
2. Op Ja - mai - ca, op Ja - mai - ca speel - de een nijl - paard
3. In de jung - le, in de jung - le hou - den ze niet van dat
le - ver - traan de was na. Ja, ja, ja, ja,
op de ba - la - lai - ka, ja, ja, ja, ja,
ein - de - loos ge - klun - gel. ja, ja, ja, ja,
spoe - len de vrou - wen met le - ver - traan de was na.
speel - de een nijl - paard op de ba - la - lai - ka.
hou - den ze niet van dat ein - de - loos ge - klun - gel.